

Halvetiyye'nin birçok kolu Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd görüşünden etkilenmiş, bu etki Ahmediyye kolunun Misriyye şubesinin kurucusu Niyâzî-i Mısırlî'de en ileri dereceye ulaşmıştır. Bu etkiyi yaygınlaştıran Niyâzî-i Mısırlî Halvetiyye dışında diğer bazı tarikatları da etkilemiştir.

Halvetî tekkeleri 1925'te Türkiye'de tekkelerin kapatılmasıyla faaliyetlerine resmen son vermişlerse de bazan gizli, bazan açıktan zikir ve âyinlerini icra etmeye devam etmişlerdir. Bu tarikatın birçok kolu bugün Türkiye, Suriye, Mısır, Balkanlar ve Kuzey Afrika ülkelerinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lâmî, *Nefehât Tercümesi*, s. 571, 579; Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye* (haz. M. Serhan Tayşî), İstanbul 1993; Muhibbî, *Hulâsâtü'l-eşer*, I, 250, 389, 399; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, İstanbul 1290, s. 138-145; Zebîdî, *İkd*, s. 71; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, 343, 377; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 91, V, 244; Yûsuf Sinan Efendi, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarikatnâme-i Pirân ve Meşâyih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye*, İstanbul 1290; Muhammed el-Mekkî, *en-Nefhatü'r-rahmâniyye fî menâkıbü ricâli'l-Halvetiyye*, İstanbul 1327; *Tomar-Halvetiyye*, tür.yer.; B. G. Martin, "A Short History the Khalwati Order of Dervishes", *Scholars, Saints and Sufis* (ed. Nikki R. Keddie), London 1972, s. 275-305; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1975, s. 74-78; F. De Jong, *Turuq and Turuq-linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*, Leiden 1978, s. 9-12; a.mlf., "Khalwatiyya", *El*² (İng.), IV, 991; N. Clayer, *L'Albanie pays des dervishes*, Berlin 1990; a.mlf., *Mystiques, état et société les Halvetis dans l'aire balkanique de la fin du XVe siècle à nos jours*, Leiden 1994; H. T. Noris, *Islam in the Balkans*, London 1993, s. 110; A. Popovic, *Balkanlar'da İslâm* (trc. Komisyon), İstanbul 1995; Reşat Öngören, *XVI. Asırda Anadolu'da Tasavvuf* (doktora tezî, 1996), *Mû Sosyal Bilimler Enstitüsü*, s. 16-87; H. J. Kissling, "Aus der Geschichte des Chalwetijje Ordens", *ZDMG*, CII (1953), s. 233-289; Tahsin Yazıcı, "Fetihten Sonra İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II, İstanbul 1956, s. 87-113; E. Bannerth, "La Khalwatiyya en Egypt", *MIDEO*, VIII (1964-66), s. 1-75; Şenay Yola, "Cerrâhiyye", *DİA*, VII, 418; M. Ba-ha Tanman, "Halvetîlik", *DBİst.A*, III, 533.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HÂM

(حام)

Hız. Nûh'un oğullarından biri.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hâm'dan bahsedilmez. Tevrat'ta, Hz. Nûh'un üç oğlundan biri olarak genellikle Sâm ve Yâfes arasında zikredilmekle birlikte (Tekvîn, 5/32;

6/10; 7/13; 10/1; I. Tarihler 1/4) Nûh'un küçük oğlu olduğu belirtilir (Tekvîn, 9/24). Hz. Nûh 500 yaşını geçtikten sonra doğan Hâm (Tekvîn, 5/32), tûfandan önce evli olan diğer kardeşleri gibi eşiyile birlikte gemiye binmiştir (Tekvîn, 7/13). Tevrat'taki bilgilere göre tûfandan sonra üzüm yetiştiren ve şarap imal eden Nûh bir defasında iyice sarhoş olup çadırında çıplak kalmış, babasını çıplak durumda gören Hâm dışarıdaki kardeşlerine durumu haber vermiş, onlar da bir elbise getirerek babalarına giydirmişlerdir. Sarhoşluğun etkisinden kurtulan Nûh Hâm'ın kendisine ne yaptığını anlayınca onun oğlu Ken'ân'ı lânetlemiştir (Tekvîn, 9/20-27).

Hâm'ın işlediği suçun mahiyetiyle, kendisinin değil oğlu Ken'ân'ın lânetlenmesinin sebebi Tevrat'ta bildirilmemekte, ancak yahudi tefsirlerinde çeşitli yorumlar yer almaktadır. Yahudi din bilginleri, işlenen suçla verilen ceza arasında bir uygunluk bulunduğunu savunurlar. Bu konuda çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bunlardan birine göre Hâm, babasını çıplak görünce dördüncü bir oğlu sahibi olmasını önlemek için onu hadım etmiş, Nûh da Hâm'ın dördüncü oğlu Ken'ân'ı lânetlemiştir. Bir başka yorumda Hâm babasıyla cinsel ilişkide bulunmuş (Talmud, Sanhedrin, 70^a), ancak babası ve iki kardeşiyle birlikte daha önce Tanrı tarafından mübarek kılındığı için (Tekvîn, 9/1) Nûh onun yerine Ken'ân'ı lânetlemiştir. Diğer bir rivayette ise Hâm babasını çıplak durumda görünce gülmüş ve üstünü hemen örteceği yerde gidip öteki kardeşlerine haber vermiş ve böylece suç işlemiştir. Suçlu olduğu için de oğlu Ken'ân lânetlenmiş ve Hâm'ın soyundan gelen Mısırlılar'la Habeşler esir alınıp oturak yerleri açık olarak sürgün edilmek suretiyle (İşaya, 20/4) cezalandırılmıştır. Ayrıca Hâm Âdem ile Havvâ'nın cennette iken giydikleri, Tanrı'nın diktiği ve Nûh tarafından muhafaza edilen elbiseleri gemiden çıkışta çalarak saklamış, elbiseler kendisinden oğlu Kûş'a, ondan da oğlu Nimrod'a geçmiştir. Bu arada Ken'ân'ın lânetlenmesinin sebebini suçu onun işlemesine bağlayanlar da vardır.

İlâhî vahyin genel esprisiyle hiçbir şekilde bağdaşmayan, akîl ve ilmî temelden de yoksun olan bu yorumlar bir kenara bırakılırsa Nûh'un çocuklarıyla ilgili Tevrat metinlerinde çelişki olduğu görülür. Şöyle ki, Tekvîn'de (9/24-27) Ken'ân lânetlenmiş kardeşlerine kul olması için beddua edildiği bildirildikten sonra kar-

deşleri olarak Sâm ve Yâfes sayılmakta, fakat Hâm'dan hiç bahsedilmemektedir. Şu halde bu bölüme göre (Tekvîn, 9/20-27) Nûh'un çocukları Sâm, Yâfes ve Ken'ân'dır. Bu takdirde Tekvîn'deki (9/24) "küçük oğlu" nitelemesi Hâm'ı değil Ken'ân'ı ifade etmektedir. Diğer taraftan Nûh'un sadık bir adam ve kâmil bir insan olup Allah ile yürüdüğü, Sâm, Hâm ve Yâfes adında üç oğlunun bulunduğu belirtilir (Tekvîn, 5/32; 6/9-10). Araştırmacılara göre, tûfan kahramanı olan mâsum ve kâmil Nûh ile tûfan sonrası bağ dikip üzüm yetiştiren ve sarhoş olan Nûh'tan söz eden bu iki rivayeti uzlaştırmak isteyen Kitâb-ı Mukaddes yazarı Tekvîn'e (9/18, 22) "... babası Hâm" ifadesini ekleyip çelişkiyi gidermeye çalışmıştır (İDB, II, 515; III, 555).

Nûh'un, torunu Ken'ân'ı lânetlemesine dair Tevrat metni İsrâilî ırkının üstünlüğünü ön planda tutan Yahvist yazara aittir ve muhtemelen bu yazar İbrânîler'in dikkatini, Sâm ve İbrâhim'in çocuklarına vaad edilmiş toprakları o dönemde işgal etmekte olan Ken'ânlılar'ın atasına çekmek için lânetleme hadisesini zikretmiş ve Hâm'ın Ken'ân'ın babası olduğu ibaresini eklemiştir. Öte yandan Nûh'un, Hâm'ın dört oğlundan sadece birini yani Ken'ân'ı lânetlemesi de İsrâilîoğulları'nın Ken'ânlılar'a düşman olmasına bağlanabilir.

Tevrat Hâm'ın Kûş, Mitsraim, Put ve Ken'ân adlarında dört oğlu olduğunu bildirmekte ve bunların çocukları hakkında bilgi vermektedir (Tekvîn, 10/6-20). Kûş'un Habeşler'in atası olduğu, Hâm gemide iken cinsî münasebette bulunduğu için de derilerinin siyah olduğu rivayet edilmektedir (Talmud, Sanhedrin, 108^b; *EJd*, V, 1174). Mitsraim'in neslinin ise Mısır halkını oluşturduğu ileri sürülmüştür. Kitâb-ı Mukaddes'e göre Hâmî ırk, Batı Filistin'den Afrika'ya kadar uzanan bölgeyi kuşatmaktadır (İDB, III, 236).

Tûfandan sonra insanlığın yeniden türeyişine ilgili olarak Tevrat'ın verdiği bilgileri kabul eden bazı Batılı ırk ve dil bilimcileri Hâmî ırk ve Hâmî dil tabirlerini kullanmaktadırlar. Bunlara göre Arap unsurlar hariç Mısırlılar, Sudanlılar, Habeşler, Berberîler vb. Afrika kavimleri Hâm'dan türemiştir. Yine bunlara göre Hâmî dil üç gruba ayrılmaktadır: Berberî veya Libya diyalekti, Kûş veya Etiyopya dili, Eski Mısır dili.

İslâmî kaynaklarda Hâm'a dair verilen bilgiler yahudi rivayetlerine benzemek-

tedir: Hz. Nûh'un Hâm, Sâm ve Yâfes adlı üç oğlu vardır. Dördüncü oğlu Ken'ân (veya Yâm) gemiye binmemiş ve boğulmuştur. Hâm, babasının emrine karşı gelip gemide eşyle ilişkide bulununca Hz. Nûh ona beddua etmiş ve Hâm'in soyu siyah derili olmuştur. Hâm Sudanlılar'ın atasıdır. Diğer bir rivayete göre Hâm, babasının çıplak vücudunu örtmediği için soyu bu hale gelmiştir. Hâm'in çocuklarından Mısrayim Kıbtî ve Berberiler'in, Kût ise Hint ve Sindliler'in atasıdır. Hâm'in çocukları Afrika kıtası sahillerine yerleşmiştir (Taberî, I, 183-191, 206-207; İbnü'l-Esîr, I, 67-73, 78-81; Sa'lebî, s. 43-46). Bir hadiste, "Sâm Araplar'ın, Hâm Habeşler'in, Yâfes de Rumlular'ın atasıdır" denilmektedir (Hâkim, II, 546; IV, 463; Heysemî, I, 193; Müttakî el-Hindî, XI, 512-513).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 183-191, 206-207; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, I, 51-52; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 67-73, 78-81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 115-116; Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 546; IV, 463; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, I, 193; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XI, 512-513; Sa'lebî, *'Arâ'isü'l-mecâlis*, s. 43-46; *The Babylonian Talmud*, XII, 477-478; E. Patis, "Cham", *DB*, II/1, s. 513-515; L. Hicks, "Ham", *IDB*, II, 515; E. A. Speiser, "Man, Ethnic Division of", *a.e.*, III, 235-242; J. H. Marks, "Noah", *a.e.*, III, 554-556; A. R. Schulman, "Cush", *EJd.*, V, 1174; M. Wurmbrand - A. Rothkoff, "Ham", *a.e.*, VII, 1216-1217.

ŞABAN KUZGUN

HAMA (حَمَاة)

Suriye'nin orta kesiminde
Âsi ırmağı kıyısında
bir şehir.

Halep'i Şam'a bağlayan yol üzerindeki önemli bir mevkide Âsi nehrinin kenarında kurulmuş olup bu nehir üzerindeki su dolapları ve diğer sulama vasıtalarının çokluğu sayesinde yoğunlaşan ziraata dayalı iktisadî bir hayatın merkezidir.

Hama şehrinin ilk defa ne zaman ve nasıl kurulduğu bilinmemektedir. Milâttan önce XIV ve XIII. yüzyıllarda Kuzey Suriye'nin Hititler tarafından işgali sırasında şehrin mevcut olduğuna dair o döneme ait kitâbeler bulunmaktadır. Daha sonra şehir, Asurlu II. Salmanasar'a (m.ö. IX. yüzyılın ortası) karşı mücadele etmek için Şam kralıyla ittifak kuran Ârâmîler'in hâkimiyetine geçti. VIII. yüzyılda Hama kralı önce Asurlu III. Tiglat-pileser'e (Teglat-palasar 746-727), ardından şehri Asur'a

katan II. Sargon'a (722-705) haraç ödemek zorunda kaldı. Eski Ahit'te adı Hamath olarak geçen Hama, Helenistik dönemde Kral Antiokos IV. Epifan (Antiochos IV. Epiphane) adına dayanılarak Epifanya (Epiphania) diye adlandırıldı.

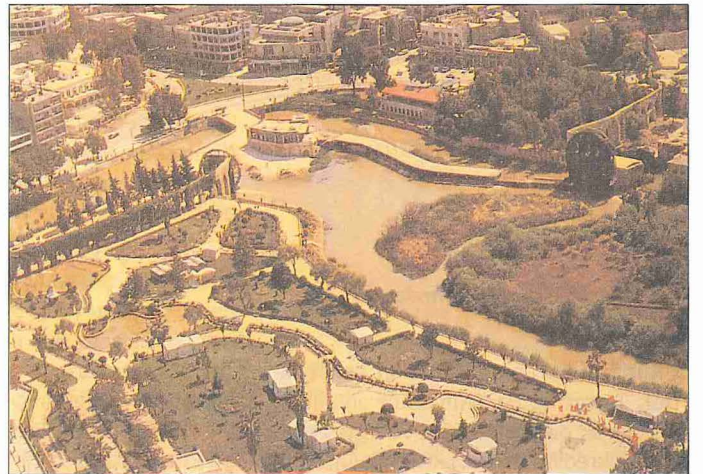
Ebû Ubeyde b. Cerrâh kumandasındaki İslâm ordusu Hama üzerine yürüyünce şehir halkı cizye ve haraç ödemeyi kabul ederek kendi istekleriyle müslüman fâtihlere teslim oldular (15/636). Bu sıralarda fazla önemi olmayan şehir Humus askerî bölgesine (Cündü Hims) katıldı ve bu durum X. yüzyıla kadar devam etti.

Hamdânî Emîri Seyfûddeve zamanında (944-967) Halep şehrine katılan Hama, Bizans İmparatoru Nicephoros Phocas'ın saldırısına uğradı (357/968). Bu baskında büyük cami yandı. Daha sonra bütün Kuzey Suriye gibi Fâtımîler'in, ardından Mirdâsîler'in ve son olarak da Selçuklular'ın hâkimiyetine girdi. Aksungur, Kuzey Suriye'yi ve güneyde Hama'ya kadar olan bölgeyi Sultan Melikşah adına idare etti. 1110'da Haçlılar'a haraç ödeyen şehirler arasında yer alan Hama daha sonra Dimaşk Atabegi Tuğtegin tarafından ele geçirildi. Tuğtegin ve İlgazi'nin Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı Haçlılar'la ittifak yaptıklarını haber alan Sultan Muhammed Tapar, Hemedan Emîri Porsuk b. Porsuk'u büyük bir ordu ile onların üzerine sevketti. Halep'e yürüyen ordu daha sonra Tuğtegin'in ağırlıklarının bulunduğu Hama'yı kuşatıp zaptetti. Şehri üç gün yağmalatan Porsuk, burayı sultanın emriyle Humus Valisi Hayır Han (Kırhan) b. Karaca'ya teslim etti. Hayır Han bir süre sonra Hama'yı kardeşi Şehâbeddin Mahmûd'a bıraktı. Mahmûd'un 1123'te ölümü üzerine şehri Tuğtegin tekrar zaptetti. Ardından onun oğlu Tâcûlmülûk Bôri ve oğlu Sevinç tarafından

yönetilen Hama Zengî tarafından alınarak Hayır Han'ın idaresine bırakıldı. İsmâil b. Bôri şehri yeniden fethetmeyi başardysa da 1135'te Zengî tekrar burayı alıp Orta Suriye'deki askerî harekâtlarının bir üssü haline getirdi.

Bu dönem boyunca Kuzey Suriye'de bulunan Haçlılar birçok defa Hama'yı ele geçirmek için teşebbüste bulundular. Kenar mahallelerine kadar ilerledikleri halde şehri zaptedemediler. Zengî'nin ölümünden sonra (1146) hâcib Selâhaddin el-Yağıbasanî, Nûreddin Mahmud Zengî'ye tâbi olarak Hama emirliğine getirildi. Receb 552'deki (Ağustos 1157) deprem şehri büyük ölçüde harap etti. Bir başka depreme de Şevval 565'te (Temmuz 1170) meydana geldi. Nûreddin camileri ve hisarı onartıp medrese ile beraber bir de bîmâristan inşa ettirdi.

Hama 570'te (1174-75) Selâhaddin-i Eyyûbî'nin eline geçti. Selâhaddin dört yıl sonra burayı yeğeni el-Melikü'l-Muzaffer Ömer'e bıraktı. Ömer'in torunları şehri XIII. yüzyılın sonlarına kadar idare ettiler. Ancak XIII. yüzyılın ortasından itibaren Memlûk sultanlarının hâkimiyetini tanıdılar. el-Melikü'l-Muzaffer'in 698'de (1298-99) ölümü üzerine Hama doğrudan Memlûkler'in hâkimiyeti altına girdi ve Suriye'nin kazarlarından birinin yönetim merkezi oldu. el-Melikü'l-Muzaffer'in yeğeni tarih ve coğrafya âlimi Ebû'l-Fidâ, Kerek'te bulunduğu sırada Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un dostluğunu kazandığından Hama'ya nâib tayin edildi (8 Cemâziyelevvel 710/3 Ekim 1310). Sultanla dostluğunu ilerleten Ebû'l-Fidâ, 25 Rebûlâhir 712'de (30 Ağustos 1312) el-Melikü's-Sâlih İakabıyla Hama meliki oldu ve daha sonra oğlu el-Melikü'l-Efdal Muhammed tarafından da kullanılacak olan sultan

Hama'dan
bir görünüş -
Suriye